

Mikołaj Tarkowski, *Adwokatura wileńska 1918-1939. Studium historyczno-prawne*, Arche Gdańsk 2014, ss. 499.

Dzieje adwokatury cieszą się ostatnio dużym zainteresowaniem polskich historyków prawa. Badacze podejmują próby ukazania losów polskiej palestry w różnych okresach historycznych i to zarówno w wymiarze ogólnokrajowym, jak i lokalnym. W tym ostatnim przypadku, przedmiotem swoich dociekań czynią głównie działalność poszczególnych izb adwokackich¹, próbując odtworzyć w zakreślonej przez siebie perspektywie czasowej różne formy aktywności danej Izby.

W nurt ten wpisuje się również recenzowane studium, poświęcone działalności adwokatury wileńskiej w okresie międzywojennym. Tematyka monografii mieści się w głównym nurcie zainteresowań badawczych autora. Mikołaj Tarkowski opublikował już kilkanaście artykułów naukowych poświęconych dziejom adwokatury wileńskiej² oraz historii nauczania prawa na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie³. Można więc uznać, że recenzowane studium stanowi niejako ukoronowanie jego dotychczasowych prac. Jest próbą kompleksowego omówienia, zarysowanej jak dotąd fragmentarycznie, historii adwokatury wileńskiej w latach 1918-1939.

Należy zauważyć, że w wydanych dotychczas publikacjach polskich poświęconych dziejom adwokatury nie podjęto się zbiorczego omówienia historii adwokatury wileńskiej w żadnym z okresów historycznych. Pojawiające się nieliczne opracowania, czy to w postaci monografii czy artykułów, mają jedynie charakter przyczynkarski. Tym bardziej cieszy wysiłek autora, który podejmuje trud przedstawienia losów adwokatów i działalności struktur adwokackich działających nie tylko w samym Wilnie, ale szerzej, w obrębie terytorialnej właściwości Sądu Apelacyjnego w Wilnie, w okręgu którego funkcjonowała Izba Wileńska.

Mikołaj Tarkowski wyznaczył sobie w pracy dwa podstawowe cele: opracowanie dziejów adwokatury wileńskiej w latach 1918-1939 oraz analizę podejmowanych przez jej poszczególnych przedstawicieli form aktywności. Realizując je, autor ukazał określone ustawowo formy aktywności organów adwokatury (Komisji Adwokackiej, Ogólnego Zebrania Adwokatów, Rady Adwokatów Przysięgłych, Walnego Zgromadzenia Adwokatów, Rady Adwokackiej, Sądu Dyscyplinarnego, Komisji Rewizyjnej) oraz formy działalności pozaustawowej. Te ostatnie zilustrował poprzez nakreślenie funkcjonowania takich jednostek, jak: wileński Dziewiąty Oddział Związku Adwokatów Polskich, Klub Prawników, czy Poleskie Towarzystwo Prawników. Uwzględniając te dwa nurty aktywności, autor scharakteryzował ustrój i działalność organów

¹ Przedmiotem badań były izby: gdańska, białostocka, warszawska, krakowska, lubelska oraz dzieje adwokatury na Pomorzu Środkowym i w Galicji.

² Na przykład: *Adwokatura wileńska w latach 1918-1922*, „Palestra” 2009, nr 7-8; *Sprawy samorządu adwokackiego na lamach „Wileńskiego Przeglądu Prawniczego”*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2012, t. XXVII.

³ Zob. M. Tarkowski, *Działalność naukowa profesorów Wydziału Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, „Przegląd Wschodni” 2011, t. XI, z. 4. Idem, *Początki Wydziału Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Aspekt organizacyjno-personalny*, [w:] *Spółczesność a władza. Ustrój, prawo, idee*, pod red. J. Przygodzkiego, M. Ptaka, Wrocław 2010.

Izby Wileńskiej oraz przybliżył funkcjonowanie wyżej wymienionych jednostek i stowarzyszeń adwokackich. Pokazał złożony charakter narodowy tamtejszego środowiska. Wśród członków palestry były osoby narodowości polskiej, litewskiej żydowskiej, rosyjskiej, a jednak zróżnicowanie to nie wpływało na funkcjonowanie adwokatury wileńskiej ani na wzajemne relacje towarzyskie.

W dokonanej charakterystyce poszczególnych organów na uwagę zasługuje omówiona przez autora działalność Komisji Adwokackiej. Na podstawie zachowanych protokołów z prac tej Komisji, w tym pierwszego, pochodzącego z 18 stycznia 1920 r., Mikołajowi Tarkowskiemu udało się odtworzyć działalność przedstawicielstwa adwokatów przysięgłych. W szerszej perspektywie to Komisja Adwokacka stanowiła grunt do stworzenia przyszłej korporacji adwokackiej na Ziemiach Wschodnich. Działająca w strukturze otwartego 15 czerwca 1919 r. Sądu Okręgowego w Wilnie i sprawującego funkcje rady adwokackiej (s. 74) Komisja miała charakter pomocniczy wobec tegoż sądu. Asumptem dla powołania samorządnych organów wileńskiego samorządu adwokackiego było też rozpoczęcie działalności przez Sąd Apelacyjny Ziem Wschodnich i Sąd Okręgowy w Wilnie (s. 86). Jak ustalił autor, właśnie wtedy 20 obrońców, przypisanych do Sądu Apelacyjnego, zainicjowało utworzenie Rady Adwokatów Przysięgłych. Organ ten podejmował uchwały w sprawie wpisu na listę adwokatów lub adwokatów przysięgłych, opiniował kandydatury w sprawach wydawania świadectw uprawniających obrońców prywatnych do występowania przed sądami pokoju, wyznaczał adwokatów dla osób korzystających z prawa do adwokata z urzędu w sprawach przed Sądem Okręgowym, organizował konsultacje prawnicze dla mieszkańców Wileńszczyzny (s. 95) oraz zajmował się sprawami sądownictwa dyscyplinarnego (s. 98).

W pracy autor wiele miejsca poświęcił aspektowi personalnemu. Zaakcentował rolę wybitnych przedstawicieli ówczesnej palestry w nadaniu jej, jak to określił, „lokalnego” wileńskiego charakteru. Aspekt ten zarysował poprzez przedstawienie składów osobowych poszczególnych organów oraz charakterystykę działalności naukowej przedstawicieli wileńskiej palestry. Stanowili oni liczącą się w środowisku naukowym część kadry Uniwersytetu Wileńskiego. Inni adwokaci wileńscy, Witold Abramowicz i Zygmunt Jundziłł, założyli Instytut Naukowo-Badawczy Europy Wschodniej, który kształcił fachową kadrę urzędniczą, predystynowaną do pracy w instytucjach państwowych. W Instytucie wykładali m.in. profesorowie Wiktor Sukiennicki oraz Witold Świda, związany później z wrocławskim środowiskiem prawniczym, a absolwentami Wydziału Prawa i Nauk Społecznych tegoż Instytutu było wiele postaci zasłużonych następnie dla polskiej nauki i kultury, np. profesor Stanisław Stomma czy poeta, noblista Czesław Miłosz. Z kolei przejawem zaangażowania adwokatów w pomoc mieszkańcom Wilna oraz upowszechnienia wiedzy na temat obowiązującego wówczas prawa była działalność Konsultacji Prawnej, oferującej pomoc prawną niezamożnej ludności, wspieranie osadzonych (patronat więzienny) czy też redagowanie „Wileńskiego Przeglądu Prawniczego”, pisma cieszącego się w ówczesnym czasie poważnym autorytetem naukowym.

Dużym walorem publikacji jest bardzo bogata baza źródłowa. Mikołaj Tarkowski wykorzystał dokumenty zgromadzone w Centralnym Litewskim Archiwum Państwowym w Wilnie, Litewskim Archiwum Historycznym w Wilnie, w dziale rękopisów Biblioteki Litewskiej Akademii Nauk im. Wróblewskich w Wilnie i Biblioteki Uni-

wersytetu Wileńskiego. Autor dotarł do krajowych źródeł archiwalnych: Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Państwowego w Bydgoszczy, Archiwum Pomorskiej Izby Adwokackiej w Gdańsku, Archiwum Okręgowej Rady Adwokackiej w Koszalinie, Archiwum Okręgowej Rady Adwokackiej w Toruniu oraz prywatnych zbiorów Krystyny Zaremby i Zofii Świdy. Przejrzał łącznie 41 zespołów archiwalnych. Wykorzystał też materiały z prasy wileńskiej: „Czasopisma Adwokatów Polskich”, „Dziennika Wileńskiego”, „Kurier Wileńskiego”, „Przeglądu Wileńskiego”, „Rocznika Prawniczego Wileńskiego”, „Wileńskiego Przeglądu Prawniczego” (łącznie 11 tytułów prasowych) oraz liczne wspomnienia (26), źródła drukowane (82) i opracowania (232 pozycje). Dotarł nie tylko do literatury polskiej, ale również litewskiej oraz rosyjskiej.

Praca oparta jest w dużej mierze na źródłach archiwalnych. Jedynie rozdział pierwszy bazuje w większości na opracowaniach. Jednakże i tu należy docenić wysiłek autora. Mikołaj Tarkowski podjął bowiem jeżeli nie pierwszą, to zapewne jedną z pierwszych, i to udanych, prób ukazania stanu prawnego i faktycznego, który powstał w Rosji po 1864 r., zatem po wejściu w życie reformy sądowej cesarza Aleksandra II, w którym przyszło funkcjonować adwokataturze wileńskiej. Przybliżył czytelnikowi tę interesującą problematykę na podstawie dzieł, w tym rosyjskich i litewskich, i to nie tylko współczesnych, ale dotarł również do tych wydanych na przełomie XIX i XX wieku. Tytułem przykładu można wymienić prace takich autorów, jak: E. Waśkowski⁴, O.J. Pergament⁵, S. Car⁶, A. Stawski⁷, czy A.N. Markow⁸.

Niewątpliwie, dzięki tak bogatej i różnorodnej bazie źródłowej, która znacząco podnosi walor naukowy opracowania, Mikołajowi Tarkowskiemu udało się ustalić wiele nieznanych dotąd szczegółów z działalności adwokatatury wileńskiej okresu międzywojennego. Otrzymaliśmy zatem dokładny obraz funkcjonowania organów Izby Wileńskiej, ich składu personalnego oraz podejmowanych inicjatyw.

Studium zostało podzielone na wstęp, pięć rozdziałów, zakończenie oraz wykaz źródeł i opracowań. Integralne uzupełnienie części opisowej stanowią aneksy, zawierające spisy adwokatów⁹ i aplikantów adwokackich¹⁰ oraz składów organów

⁴ *Osnownyje woprosy adwokackoj etiki*, Sankt Petersburg 1895.

⁵ *Obszczestwjennyje zadaczi adwokatury. Publicznaja lekcija*, Odessa 1905.

⁶ *Stan adwokatury w Królestwie Polskim. Referat na pierwszy ogólny Zjazd Adwokatów Polskich we Lwowie w roku 1914*, Warszawa 1915.

⁷ *O stanowisku prawnym pomocników adwokata przysięgłego według ustaw rosyjskich*, Warszawa 1917.

⁸ *Prawila adwokatskoj professiji w Rosiji. Opyt sistematizacii postanowlieni sowietow pri sjażnych powierennych po woprosam professionalnoj etiki*, Moskwa 1913.

⁹ Są to: spis adwokatów wileńskich z lat 1919-1939 z uwzględnieniem daty urodzin, daty i miejsca zdobycia wykształcenia prawniczego, daty wpisania na listę adwokatów przysięgłych i adwokatów okręgu Sądu Apelacyjnego w Wilnie, daty skreślenia z listy adwokatów (431 nazwisk), spis adwokatów Okręgu Sądu Apelacyjnego w Wilnie według miejsca zamieszkania w 1935 r., obejmujący okręg Sądu Okręgowego w Wilnie, okręg Sądu Okręgowego w Grodnie, okręg Sądu Okręgowego w Pińsku, okręg Sądu Okręgowego w Nowogródku, spis alfabetyczny adwokatów okręgu Sądu Apelacyjnego w Wilnie w 1939 r. (337 nazwisk).

¹⁰ Spis aplikantów adwokackich Okręgu Sądu Apelacyjnego w Wilnie według miejsca zamieszkania w 1935 r. – spis z podziałem na okręgi sądowe (95 nazwisk); Lista aplikantów adwo-

adwokatury wileńskiej¹¹. Zaletą opracowania jest też charakterystyka sylwetek wielu adwokatów, uzupełniona materiałem ikonograficznym. Charakter porządkujący pełnią wykazy skrótów, spis fotografii oraz indeks osób. Docenić należy streszczenia recenzowanej monografii sporządzone w trzech językach: litewskim, angielskim i rosyjskim.

W rozdziale pierwszym (*Adwokatura litewska w dobie przedrozbiorowej oraz w czasach Imperium Rosyjskiego i Wielkiej Wojny do 1918 roku*), będącym wstępem do zasadniczych rozważań, autor zarysował funkcjonowanie adwokatury wileńskiej od okresu przedrozbiorowego aż do zakończenia pierwszej wojny światowej. Kolejne rozdziały, stanowiące zasadniczą część opracowania, autor wyróżnił według kryterium przedmiotowo-chronologicznego. W rozdziale drugim przybliżył czytelnikowi budowę struktur i działalność samorządu adwokackiego w Wilnie od roku 1918 do 1922, a w trzecim – ustrój Izby Adwokackiej w Wilnie pomiędzy 1922 a 1939 rokiem. Istotnym punktem rozważań Mikołaja Tarkowskiego jest w tej części pracy charakterystyka podstaw prawnych ustroju adwokatury wileńskiej. Mikołaj Tarkowski, wychodząc od omówienia aktów prawnych regulujących status prawny międzywojennej palestry: Statutu Tymczasowego Palestry Państwa Polskiego z 1918 r., rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Prawo o Ustroju Adwokatury z 1932 r. i ustawy Prawo o Ustroju Adwokatury z 1938 r., przechodzi do organizacyjno-personalnej analizy poszczególnych organów i jednostek organizacyjnych adwokatury wileńskiej. Przedstawia skład, zasady działania i kompetencje Walnego Zgromadzenia Izby Adwokackiej, Rady Adwokackiej, Sądu Dyscyplinarnego oraz Komisji Rewizyjnej. Przeprowadzona w drugim i trzecim rozdziale pracy analiza pozwoliła autorowi na zauważenie, że symptomatyczną cechą ówczesnego samorządu adwokackiego była możliwość uchwalania przez rady adwokackie aktów wewnątrznie obowiązującego prawa (regulaminów). Akty te, normujące tryb procedowania i załatwiania spraw określonych w rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej *Prawo o ustroju adwokatury*, przyczyniały się do różnicowania działalności i podtrzymywania istniejących partykularyzmów pomiędzy funkcjonującymi na terenie Rzeczypospolitej izbami adwokackimi (s. 119-120).

Rozdziały czwarty i piąty, najobszerniejsze, to szczegółowe omówienie ustawowych i pozaustawowych form działalności wileńskiej Izby Adwokackiej. Autor porusza tu wiele interesujących wątków. Przedstawia nie tylko normatywny aspekt

kackich w 1939 r., z uwzględnieniem daty i miejsca urodzin aplikanta, daty i miejsca zdobycia wykształcenia prawniczego, daty wpisu na listę aplikantów adwokackich, imienia i nazwiska patrona, daty skreślenia z listy aplikantów (102 nazwiska).

¹¹ Komisji Adwokackiej w Wilnie, Rady Adwokatów Przysięgłych w Wilnie, Rady Adwokackiej w Wilnie oraz Okręgowej Rady Adwokackiej w Wilnie (1919-1939), spis adwokatów pełniących funkcję delegatów w Oddziałach (prezesów Kół Adwokackich), Rady Adwokackiej w Wilnie; spis przewodniczących Kolegium Rzeczników Dyscyplinarnych Izby Adwokackiej w Wilnie (1934-1939); lista rzeczników dyscyplinarnych (1932-1939); Bibliotekarze Biblioteki Adwokackiej w Wilnie (1923-1939); Gospodarze lokalu (siedziby) Rady Adwokackiej w Wilnie (1923-1939); lista delegatów Izby Adwokackiej w Wilnie do Naczelnej Rady Adwokackiej (1923-1939); członkowie Sądu Dyscyplinarnego (1932-1939); skład Sądu Dyscyplinarnego (1932-1939); lista członków Komisji Egzaminacyjnych (1923-1939); członkowie władz Konferencji Aplikantów 1923-1939; władze Konsultacji Prawnej (1923-1939); skład Komisji Rewizyjnej (1931-1939).

działalności i funkcje organów Izby Wileńskiej: reprezentacyjną, ochronną i realizacji interesów zawodowych palestry, ale wiele miejsca poświęca również kwestii kształcenia przyszłych adwokatów, stawianym im wymogom podczas ubiegania się o wpis na listę adwokatów. Poczynione ustalenia popiera przykładami postępowań rekrutacyjnych, np. Stanisława Mackiewicza, aplikanta adwokackiego, a zarazem wybitnego publicysty i literata, redaktora wileńskiego konserwatywnego „Słowa” (s. 209-211). Za autorem należy podkreślić, że największe znaczenie spośród organizacji adwokackich działających w Wilnie miał Wileński Dziewiąty Oddział, jednostka organizacyjna Związku Adwokatów Polskich. Zebrania członków Oddziału, mające jednocześnie charakter wykładów, były często ważnym przyczynkiem do dyskusji i to nie tylko na temat ustawowych zadań palestry i jej relacji z organizacjami społecznymi, ale również dotyczących możliwości zaangażowania adwokatów w życie publiczne miasta.

Mikołaj Tarkowski przedmiotem dociekań czyni też sądownictwo dyscyplinarne. Kwestię tę częściowo omawia już w rozdziale trzecim, prezentując skład Sądu Dyscyplinarnego, jednakże zasadniczy trzon rozważań zamieszcza w rozdziale czwartym. Prezentuje poglądy środowiska wileńskich adwokatów na temat potrzeby stworzenia kodeksu etyki adwokackiej, a na kanwie konkretnych postępowań dyscyplinarnych przypomina najważniejsze zasady etyczne obowiązujące ówczesną palestrę wileńską. W tym miejscu należy podkreślić, że już w 1932 r. rozdzielono funkcje administracyjne i sądowe Rad Adwokackich, a sprawy o naruszenie dyscypliny zawodowej przekazano specjalnie do tego powołanym niezależnym sądom dyscyplinarnym. Sądem II instancji był Sąd Dyscyplinarny Odwoławczy przy Naczelnej Radzie Adwokackiej (s. 120-122), a następnie na mocy Prawa o ustroju adwokatury z 1938 r. – Wyższy Sąd Dyscyplinarny Naczelnej Rady Adwokackiej bądź Izba do Spraw Adwokatury Sądu Najwyższego (s. 123).

Podsumowując ten wątek rozważań, wypada zauważyć, że omówione tu przykłady, choć *in casu* interesujące, dają jedynie fragmentaryczny obraz toczących się wówczas postępowań dyscyplinarnych. Warto byłoby ustalić, jak dużo rozpatrywano w tamtych czasie spraw dyscyplinarnych, jakie zapadały rozstrzygnięcia, za jakie przewinienia wydalano z palestry. Frapujące byłoby zestawienie tych danych z informacjami na temat postępowań dyscyplinarnych w innych izbach adwokackich. Takie komparatystyczne zestawienie zwiększyłoby atrakcyjność pracy w jej części poświęconej kwestii odpowiedzialności dyscyplinarnej.

Za przykuwający uwagę można uznać podjęty w pracy wątek materialnej sytuacji adwokatów skupionych w Izbie Wileńskiej. Nie najlepsze położenie materialne adwokatów Izby Wileńskiej, zwłaszcza praktykujących w małych miasteczkach, przyczyniało się do podjęcia inicjatyw w zakresie zabezpieczenia bytu socjalnego adwokatów i ich rodzin. Już 25 marca 1923 r. wprowadzono zasadę obligatoryjnego udziału w utworzonych programach zabezpieczenia bytowego, m.in. Kasie Samopomocy Adwokackiej Adwokatów i Aplikantów, przekształconej następnie w Fundusz Wzajemnej Pomocy Adwokackiej.

Zakończenie recenzowanego studium nie jest typowe. Autor nie dokonuje podsumowania działalności palestry wileńskiej w zakreślonych w tytule ramach chronologicznych, ale dopowiada dalsze losy adwokatów wileńskich, niekiedy aż do zakoń-

czenia wojny, a nawet dalej. Ukazanie, do kiedy istniała Adwokatura wileńska i jak zakończyła swój byt, stanowi cenne dopełnienie analizowanych procesów.

Reasumując, należy stwierdzić, iż recenzowane opracowanie, stanowiące studium z silnie wyeksponowanym aspektem personalnym, jest frapującą lekturą dla osób zainteresowanych działalnością palestry wileńskiej w okresie międzywojennym. Mikołaj Tarkowski ustalił wiele nieznanych dotąd faktów na temat różnych form aktywności ówczesnych pełnomocników procesowych, podejmowanych na niwie społecznej, politycznej, naukowej i kulturalnej. Zawarte w pracy liczne informacje na temat różnych form działalności wileńskiej Adwokatury ukazują wysiłek wielu jej przedstawicieli, który zaowocował opisanymi przedsięwzięciami. Ten wielowątkowy ogląd sprawia, że czytelnik poznaje nie tylko strukturę organizacyjną, skład osobowy poszczególnych organów, ale i meandry działalności palestry, problemy, które nurtowały środowisko litewskich adwokatów.

Praca mimo wielu zalet ma też mankamenty. Jednym z istotniejszych jest w mojej ocenie brak podsumowania zaprezentowanych tez. Co prawda, Mikołaj Tarkowski wydzielił w strukturze pracy *Zakończenie*, jednakże, co już sygnalizowano, zastosował w nim nową konwencję. Wyszedł poza okres wyznaczony ramami temporalnymi i zamiast konkluzji, dopowiedział dalsze losy bohaterów monografii – adwokatów. Zabieg ten, aczkolwiek interesujący poznawczo, nie wyklucza jednak dokonania oceny prezentowanych w studium ustaleń oraz reasumacji poglądów. W *Zakończeniu* pracy można było zawrzeć i informacje na temat zwieńczenia bytu wileńskiej adwokatury, i podsumowanie dokonanych przez autora ustaleń. Interesująca byłaby też analiza porównawcza – przedstawienie, jak działalność Izby Wileńskiej sytuowała się na tle pozostałych działających w tamtym czasie izb adwokackich. Szkoda, że tego w pracy zabrakło. Do pracy wkradły się też błędy korekty, co zapewne nie jest już winą autora, lecz obciąża wydawcę.

Wskazane powyżej mankamenty nie umniejszają atrakcyjności i nowatorskiego charakteru opracowania, które należy ocenić jako istotny wkład do badań nad działalnością samorządu adwokackiego w okresie dwudziestolecia międzywojennego.

ANNA KORZENIEWSKA-LASOTA (Olsztyn)

Jerzy Ogonowski, *Sytuacja prawna Żydów w Rzeczypospolitej Polskiej 1918-1939. Prawa cywilne i polityczne*, Warszawa 2012, ss. 161.

Wydana w 2012 roku monografia, związanego z Instytutem Historii Prawa Uniwersytetu Warszawskiego, nieżyjącego już historyka prawa Jerzego Ogonowskiego, stanowi ciekawą pozycję, w sposób istotny wypełniającą istniejącą w polskiej literaturze historycznoprawnej lukę. Bo choć dziejom Żydów w Polsce, w tym również w okresie międzywojnia, poświęcono wiele opracowań i monografii, niewiele z nich odnosi się do ich statusu prawnego. Wydaje się, że najwięcej publikacji dotyczy żydowskiej kultury oraz życia codziennego tej społeczności (pisali o tym m.in.: M. Fuks, E. Geller, A. Hertz, J. Ogonowski, J. Sitarz, J. Tomaszewski i A. Żbi-